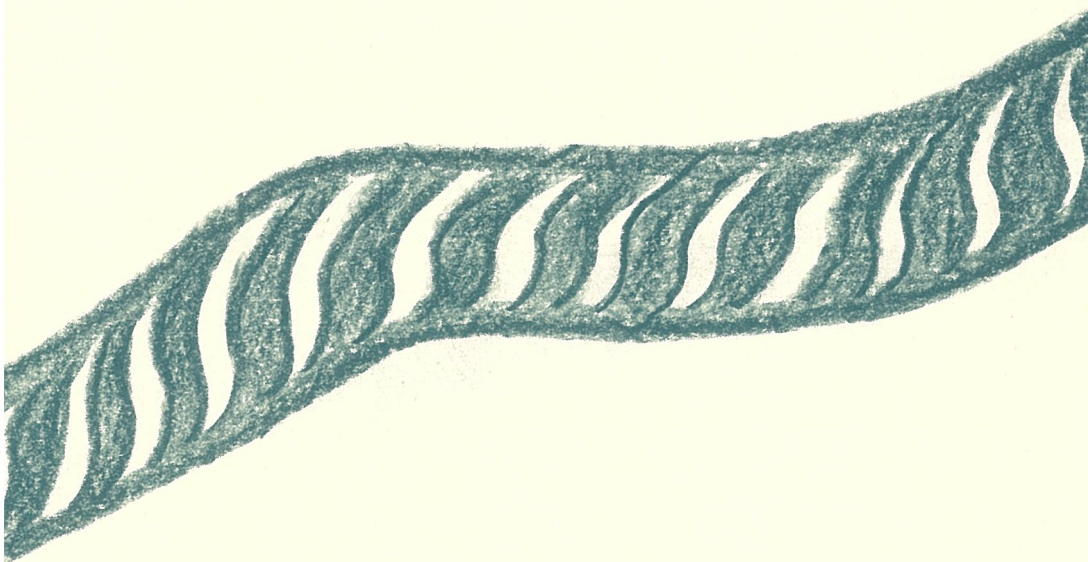

Carles Sió i Roca

PROGRESSEM ÈTICAMENT?

QUADERNS

IREL
Institut
superior de
ciències religioses
de Lleida

2006 **14**

CARLES SIÓ I ROCA

PROGRESSEM ÈTICAMENT?

QUADERNS
IREL
Institut
superior de
ciències religioses
de Lleida
2006 **14**

Aquesta conferència forma part d'un grup de tres que tenen com a assumpte més important, respectivament, parlar del bé, de la bellesa i de la veritat.

© Carles Sió i Roca

Edita: Institut Superior de Ciències Religioses de Lleida - IREL

C/ Canonge Brugulat, 22 - 25003 Lleida - Tel./fax 973 28 15 38

Dipòsit legal: L-283-2006

Primera edició: març de 2006

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L

C/ Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida

ed.pages.editors@cambrescat.es

1. Progrés moral i progrés científic

Progressem èticament?¹ El títol de la conferència està formulat en forma d'interrogant; és una qüestió i, per tant, sembla que s'hi ha de respondre. Però jo voldria oferir-vos, per les raons que diré tot seguit, raons que es basen en allò que té d'específic el tema ètic, no tant una resposta a aquesta qüestió, sinó un nou qüestionament; donar-los no tant una resposta, sinó més aviat, podríem dir, donar-los una responsabilitat.

Ras i curt, la qüestió de si progressem moralment és una qüestió en si mateixa moral i, com diria Hegel, és una de les coses que només tenen la determinació que els imposem nosaltres. De forma una mica simplista, la pregunta es converteix en: vós, Ramon, i vós, i vós, ja sou prou ètic com per pensar que podem progressar èticament?

3

Anem per parts, atès que, certament, hi ha qui en aquest tema sempre addueix tot un seguit de crims, perversitats, escàndols i actes immorals sense límit de la humanitat de tots els temps i de l'actual, i dir que això significa que no existeix el progrés moral humà, que la humanitat està encadenada a repetir les mateixes

1. Conferència feta en l'Institut d'Estudis Ilerdencs el dia 5 d'abril de 2001 dins del Cicle "Sentit del progrés", organitzat per l'IEI, l'IREL, la UdL, la Fundació Joan Maragall i el Grup "Francesc Eiximenis".

destrosses morals. Fins i tot pot adduir, en un acte de sinceritat, la relació de tots els pecats personals per dir-me: Veus, Carles, com no progressem moralment?

Jo no ho sé, si hi ha més actes de barbàrie avui que fa uns segles, però penso que aquesta no és una bona manera de raonar en ètica, i que, fins i tot, curiosament, és aquesta forma deficient de raonar la que justament no ens deixa progressar moralment.

Així, per exemple, és incorrecte, penso, contraposar el progrés científic i tècnic al progrés moral, com una cursa entre la llebre i la tortuga. Crec que progrés científicotècnic i progrés ètic no es poden comparar ni per contraposició, perquè no hi ha un camí comú per on discorren i poder comparar-ne les distàncies. Dient-ho de forma clàssica, la ciència i la tècnica tracten de les coses que són, pel fet que són i tal com són. L'ètica i la moral, tracten, en canvi, d'allò que ha de ser, d'allò que *cal* que sigui, pel sol fet que *volem* que sigui.

4

La paraula progrés, doncs, és ambigua i fal·laç quan l'apliquen alhora al progrés científicotècnic i al progrés ètic. Quan l'apliquem a l'àmbit de la ciència i de la tècnica indiquem el saber i el domini "acumulatiu" sobre l'ésser natural, saber i domini que són determinats i que al seu torn determinen i condicionen el futur saber i poder. Però el coneixement moral i l'acció ètica no poden ser ni acumulatiu ni condicionats en aquest sentit, perquè l'ètica, justament, és el terreny de la llibertat incondicionada i de l'autonomia, sense cap altra condició que la que li posa el subjecte ètic. L'obligació de progressar en ètica negaria la mateixa ètica. En ètica no sols no hi ha progrés, sinó que, en aquest sentit, no n'hi pot haver.

Si em disculpeu l'exemple, és com sortir amb el cotxe de l'aparcament tan estret de casa. Només que t'equivoquis en un petit gir de volant, en una distància entre els pilars, sobretot al

principi, vas acumulant, en posteriors girs, moviments erronis, ja que has de fer moltes maniobres, tota una sèrie de distorsions i condicionaments que fan que sigui més difícil “progressar” cap a la sortida, si no vas rectificat hàbilment. Potser aquest és el model de progrés científic i tècnic, acumulatiu i condicionat “per” i condicionador “de”.

En canvi, si volem ara pensar el concepte d'ètica, hi hem d'incloure tota una possible llibertat, sense condicions, en qual-sevol moment.

No podem relacionar progrés científicotècnic amb progrés moral com ho fem entre dues direccions, esquerra o dreta, més o menys, sinó entre dues dimensions, espai i temps.

Així, quan parlem del progrés ètic comparant-lo amb el científic o tècnic cometem el que s'anomena la fal·làcia naturalista o la fal·làcia de “l'és/ha de ser”, de fonamentar l'“ha de ser” amb l'“és”. Del fet que sempre hi ha hagut rics i pobres jo no en puc deduir que sempre hi haurà rics o pobres; del fet que sempre hi ha hagut alguna guerra en algun lloc del planeta, jo no en puc deduir o justificar que sempre hi haurà guerra o que l'home és agressiu per naturalesa; del fet que les dones hagin estat sota el poder social dels homes jo no puc excusar-me dient que sempre serà així. Pensar d'aquesta forma li interessa molt al ric, al traficant d'armament, al masclista, és un pensament que ens fa creure condicionats, mandrosos i impotents.

Dir que el progrés moral consisteix a estar obligats, condicionats a evitar la fam, la guerra, la desigualtat, és negar la mateixa moral. Sant Agustí deia que és més bona la llibertat per a fer el mal que no pas l'obligació per a fer el bé.

Penso que el progrés científic es pot assimilar a un progrés lineal; el progrés moral, però, s'assembla més a un desenvol-

pament en espiral a partir d'un nucli, desenvolupament que és ampliat per repetició en el temps, al cap i a la fi, els actes bons i virtuosos són els que podem repetir. No fem actes bons perquè siguem bones persones, diu Aristòtil, sinó que en fer actes bons és com ens fem bones persones.

2. Etapes en el desenvolupament moral

Això ho avala el fet que aquest desenvolupament moral —potser és més correcta aquesta paraula que no la de progrés— l’han explicat prou bé els psicòlegs dins la línia del cognitivisme de Piaget i del desenvolupament moral de Kohlberg, en tractar de l’evolució moral del pensament dels nens i de les nenes.

Els nens i les nenes van passant per unes etapes i estadis que van paral·lels al seu desenvolupament racional i lògic. En la primera etapa, la norma s’identifica, en els primers anys de vida, a través del plaer o dolor, premi o càstig com a valors en si mateixos. Bo i dolent són identificats *amb em dóna plaer o em produeix dolor a mi*. En una segona etapa, el criteri ètic es basa ja en la reciprocitat i en la utilitat mútua de les relacions personals “jo et faig això de bo si tu em fas allò altre de bo a mi”. L’altre només pot ser vist dins del prisma de la meua utilitat, del que pot ser-li útil a ell. En la tercera etapa, ser bon nen o nena significa sentir-se aprovat per algú que té autoritat, autoritat que no es qüestiona en aquest estadi. Ser bon nen o nena és experimentat com ser valuós i reconegut per a persones que tenen un prestigi i poder. A partir d’aquí, en una quarta etapa, l’època preadolescent i adolescent es desenvolupa el sentit de coherència amb el grup, de conveniència amb les normes de l’ordre social establert, com a bones per si mateixes i que tampoc no es qüestionen: el grup em dóna la identitat i allò que és bo per al grup és producte

d'un pacte o acord. Només en la cinquena etapa, potser al final de l'adolescència, la norma és identificada amb la llei de validesa col·lectiva, tenint com a criteri la seva aplicació universal. El final del procés de desenvolupament, la sisena etapa, a la qual no hi arriba tothom, és la moral autònoma, en la qual l'individu assumeix en consciència que l'únic criteri de bondat inqüestionable són els principis més abstractes i universals, principis universals de justícia, de reciprocitat i d'igualtat, inscrits en els drets humans, apel·lant a la pròpia raó i autonomia conscients com a criteri absolut, més enllà de les lleis reconegudes, més enllà de la identitat amb el grup, del fet de ser reconegut, etc.

Hi ha persones que aquest successiu qüestionament no l'han anat fent i han restat encallades en estadis intermedis.

Així doncs, el desenvolupament moral existeix, és un fet. Però fins i tot no podem interpretar aquest fet de la mateixa forma com interpretaríem un progrés respecte dels coneixements i del poder científicotècnic. No podem dir a un nen, ara et toca ser a la fase quatre, convencional, de la mateixa forma que li diem, ara et toca estudiar les equacions de segon grau. Ni tan sols li podem dir: algun dia et tocarà ser lliure i autònom i lluitar per la justícia, sinó que només li podem fer la proposta: que bo que és poder fer el bé en consciència i llibertat. Però, és clar, per dir-li això ens ho hem de creure... i practicar.

Això porta a preguntar-me: ¿què fa que sigui tan difícil l'educació moral vers l'autonomia i la llibertat? Fins i tot, ¿val la pena o, és possible, m'he preguntat molts cops, educar moralment? Educar, vull dir, no com a ensinistrar, sinó fer desenvolupar les persones vers aquesta autonomia.

3. Les diferents figures de l'estancament moral

La resposta a aquesta pregunta només la trobo en els estancaments morals que patim les persones grans, i que quan concorren en agents educadors de persones joves són especialment greus.

Aquests encallaments morals produeixen una sèrie de figures ètiques, d'altra banda presents al llarg de tots els temps. Per exemple, una figura que hem mencionat, la del que sempre al·ludeix a totes les barbàries i malifetes dels homes, dels pobles i de la història: la figura del “desanimat moral”, la del “desmoralitzat”, sobretot, de si mateix. Ha adoptat aquesta actitud, en part còmoda, que no el deixarà progressar. I així, de la mateixa forma que prenem revitalitzants i reconstituents, consumirà dosis d'idealisme ètic, en forma de figures televisives alegrement autosacrificades que li fan reviure i li donen l'escalforeta d'una certa esperança, més que no pas d'una esperança certa, en un món millor. El que no sap el desmoralitzat, la seva contradicció, és que en ètica no optar és també optar, i que la responsabilitat moral és, per als humans, ineludible.

La figura inversa del desanimat moral és la del “resistent moral”. En el món d'avui apareix com una figura tragicòmica, ja que pren l'ètica com un absolut. El resistent moral, amb el seu sentit del deure incorrupte, amb la seva severitat i honestat implacables, amb els seus criteris universalitzables, fa una mica de por. I també fa riure una mica en veure'l com pretén salva-

guardar els seus principis enmig de la casuística i la concretesa de la vida, tan àmplia, variada i imprevisible. Ens fa riure com en lloc de viure es desvia raonant per superar els dilemes morals en què l'ha posat la seva consciència escrupolosa.

El que no sap el resistent moral és que és un moralista, que, a part de no ser ni tan bona persona ni alhora tan dolenta com ell es pensa, ignora que l'ètica per si mateixa no és res, vull dir no expressa el sentit de la vida, que un món i una vida perfectament racional i quadriculada a cop de tiralínies i compàs morals podria no ser necessàriament digna de ser viscuda. Un dels components de l'acció moral bona és l'alegria i la complaença en el bé.

Seguint aquesta galeria de personatges que no progressen èticament, en aquesta fenomenologia de figures estancades moralment, hi trobem també, si us sembla bé de dir-ho així, el “picardietes” moral. En certa manera és la figura oposada a l'anterior i no pas per això menys oposada a la primera, al desmoralitzat. El “picardietes” o “astucietes” moral està representat —em disculpareu l'exemple— per la cua que hom fa al supermercat per pagar a la caixa. Quan hi ha molta cua en una de les caixes i l'altra està tancada, criden un nou caixer o caixera. Aleshores es produeix un fenomen digne d'observar, i entre altres coses veiem com algú que feia cua endarrerit, ha detectat el fet anticipadament, s'avança a tots plegats, més o menys corrent, i posa triomfant els productes a cobrar damunt la cinta que ja corre. Els altres compradors es van distribuïnt i recol·locant-se mirant la quantitat de productes que porten uns i altres per ubicar-se convenientment en una caixa o altra. La persona que s'ha avançat, el “picardietes”, no ha fet cap mal a ningú —bé, potser l'ha fet a algun resistent moral si era a la cua—, ningú se sent especialment ferit ni ofès, però hi ha quelcom, alguna cosa

que ho ha propiciat de la qual cosa se n'aprofita: l'ambigüitat de la situació. I és que la vida és tan diversa, plural, variada i imprevisible que, sense fer mal a ningú, hem de situar-nos als millors llocs, pensa el picardietes moral, ben esgraonats segons la intel·ligència i les riqueses psicològiques de cadascú. El que ell no sap és que, sense ser immoral, està embrutant la vida, està contribuint a un deteriorament del “clima moral”, “escalfant” l'ambient amb petites agressivitats. El picardietes no fa mal, però té “malícia” i, si ser ètic és ser alguna cosa, és ser amable i preservar el que podem anomenar el medi ambient moral.

Aquesta figura té una variant: “l'ètica de l'excepcionisme”, que respon a l'individualisme i al clientelisme amb què som tractats i volem ser tractades les persones per part de les institucions en les societats democràtiques postindustrials. Tots podem al·legar que som excepcionals i diferents a l'hora de pretendre que una norma, un codi, una regla, no serveixi per a nosaltres, quedi en suspens de forma justificada davant la nostra absoluta singularitat i els motius particulars per a no complir la norma. Qui fa excepcions i les reclama diu que no fa mal a ningú, però ignora que l'ètica és universalitat i que si podem parlar, de la mateixa manera que parlem de patrimoni cultural, de “patrimoni moral” de la humanitat és justament a partir de la universalitat de tothom davant la norma, davant la llei, universalitat que ha costat molt d'aconseguir i que cal preservar. Qui fa excepcions s'estanca moralment, doncs, fent excepcions a les excepcions.

Finalment, hi ha el que anomenarem “l'immoral determinista”, que fa el mal doblement, perquè el fa i perquè pensa que no es pot evitar fer-lo. És un persona autocontradictòria, com un quadrat rodó, o un bocí de fusta de ferro, o una taronjada de llimó. Pensa que aquest món és la selva, més o menys disfressada, un món on

sobreviuen els més aptes, els que s'ajunten als més aptes, o els dèbils que s'uneixen per esdevenir aptes i forts. L'ètica és el vernís amb què recobrim —pensa— les nostres pulsions autèntiques davant dels altres: desigs de possessió, de domini, d'agressivitat, i això ens determina implacablement, no hi podem fer res. L'ètica és una màscara que es pot usar amb intel·ligència per aconseguir els objectius. El que no sap l'immoral determinista, és que en algun moment en el seu cor es dirà que en el fons hi ha llibertat i que negant-la no eludirà la responsabilitat respecte d'esforçar-se perquè el món sigui millor, cosa que duen a terme alguns dels seus conciutadans.

Una variant d'aquesta figura és “l'ètica legalista i normativista”. Si aneu pel carrer i caieu, possiblement és que hi ha una rajola una mica aixecada respecte de les altres rajoles: la que us ha fet caure. Hem de veure a qui pertany aquesta rajola: potser a l'Ajuntament, potser al propietari de la casa del davant, si podem demostrar que és dins de la seva propietat. El problema ètic es redueix a un problema de demostració legal, de casuística jurídica, de normativisme codificat. No hi ha bé ni mal morals, sinó allò permès i allò prohibit per les lleis. Per a aquesta figura, bondat és només legalitat. El que ignora el normativista és que els codis i les sancions poden obligar exteriorment, però no poden substituir en el seu terreny la legalitat que la pròpia consciència es dóna respecte de si mateixa, és a dir l'autonomia moral.

Podríem trobar altres perversions ètiques, millor dir, perversions de l'ètica: se me n'acut una altra “la de tècnic redemptor”. El tècnic redemptor pensa que els problemes ètics ho són perquè no hi ha encara una solució tècnica o econòmica, en el sentit de barata. Així, el problema d'un problema tècnic, el problema de l'embaràs no desitjat en els adolescents és un problema de farmacologia i de “mecànica mèdica”, etc.

Davant de tots aquests estancaments morals que neguen el progrés jo els voldria comunicar, modestament, que necessitem pensar que per a esdevenir millors persones, hem d'afirmar, hem de postular, com un acte ètic, que és possible progressar i desenvolupar-nos moralment.

4. La filosofia moral de Kant com a resposta

És la idea bàsica de la filosofia moral de Kant, el filòsof il·lustrat del segle XVIII, i la seva revolució copernicana en ètica: la llibertat, com l'esperança, no es poden demostrar teòricament. El progrés, en forma de llibertat i esperança necessitem suposar-les, afirmar-les, postular-les per tal que la nostra vida moral sigui possible.

Què vol dir això? Doncs, que potser sí que la nostra voluntat està determinada, condicionada per tots cantons, que som marionetes dels nostres impulsos, titelles de les influències que la naturalesa o la societat fa pesar sobre la nostra conducta, que la llibertat només és una il·lusió òptica.

Potser sí, ...però no. Hi ha quelcom al qual no podrem renunciar mai, ni que volguéssim, un fet, un *faktum*, el fet moral que se m'imposa com una evidència interna de la pròpia consciència, de la pròpia raó pràctica. Malgrat tot, com un fet escandalós, per dir-ho així, puc triar entre el bé i el mal, la virtut i el vici.

No podem demostrar que progressen, que som lliures i que podem ser autònoms, de la mateixa manera que podem demostrar que els angles d'un triangle sumen cent vuitanta graus. No podem demostrar-ho a ningú que ens ho demani, perquè en la seva "mala fe" pensa que tot està determinat, condicionat. Només podem suposar-ho, postular-ho, diu Kant.

Però és aleshores quan se'ns obre tot un món de progrés moral, perquè aquesta llibertat que se suposa és una llibertat que s'ha

de guanyar en la vida personal i en la història dels pobles i de la humanitat. És aleshores quan val la pena ser ètics.

Però n'hi ha més encara. No sols, seguint Kant, necessitem suposar per a ser ètics que la nostra voluntat és lliure, sinó suposar també formes d'esperança. Un persona bona, la que tracta des de la seva bona voluntat els altres i a si mateix com a fins, i mai com a mitjans, pot ser, pel fet de fer-ho així, per les condicions d'aquest món, profundament dissortada, desgraciada. Ser ètic és ser desgraciat? No, diu Kant, amb dues condicions: una, la d'esperar que existeixi una vida perdurable de l'ànima, més enllà de la mort, vida infinita, i una altra condició, que sigui al costat de Déu. Vida en la qual el bondadós serà també i alhora feliç en el fet de ser-ho, tindrà el que els grans filòsofs de la moral han anomenat el “bé suprem”.

16

Així doncs, és que l'ateu honest no és ètic? Oh, i tant que sí que pot ser ètic! No és absolutament necessària, per a ser ètics, creure ni en la immortalitat de l'ànima ni en l'existència de Déu. Aquestes només expressen el clam per tal que hi hagi un final bo perquè el virtuós sigui també feliç. Són, no condicions de possibilitat, sinó condicions que donen sentit a l'ètica, contra el sense-sentit, l'absurd, el ridícul i la buidor.

Em deixareu ara explicar que quan era professor de filosofia a Cervera, un amic, mossèn Eduard, que era professor de religió, va voler mostrar-me com els nens són éssers d'ordre —encara que no siguin “per a” l'ordre. Els va donar en entrar a classe unes bosses, a dins de cada una hi havia tot de petits objectes: un pedreta, una fitxa de dòmino, un bocí de fil, la mina gastada d'un bolígraf. No els va dir res i es va asseure tranquil·lament a la taula. Els nens, tots estranyats del comportament de l'Eduard, van començar a traure els objectes i, què van fer? Doncs van muntar una història,

van posar-hi ordre. La fitxa de dòmino era la màquina d'un tren, i la mina gastada era el primer vagó, i la cordeta era l'estació per on passava aquest tren,...

Nosaltres fem el mateix en crear el trenet de la nostra vida, intentant posar ordre i sentit a qualitats que ens trobem a la bossa, coses que fem, fets que ens passen. No és fàcil. En tot cas ho és molt més si suposem, d'entrada, que hi ha un ordre, si tenim esperança i fe, en el fet que, més o menys, tot això és mínimament coherent, però no perquè les coses ho siguin, ja que no hi té res a veure, moltes vegades, com la fitxa i la mina gastada, sinó perquè nosaltres volem lliurement imposar-los un ordre, en un món cada vegada més ordenat. Això, per a mi, és l'ètica.

És així com, sense deixar mai de ser racionals, la raó que sempre cerca el sentit, l'ordre i la unitat màxima en totes les coses, es veu portada a la necessitat immanent de la fe, una necessitat ètica, moral.

17

És així com podem parlar d'una obertura de la moral cap a la religió. La fe expressa la necessitat de sentit últim que experimenta la raó pràctica, d'unitat entre virtut i felicitat. Però fixem-nos-hi bé, no és que Déu es converteixi en un legislador extern a l'home que li roba autonomia moral: és la raó autònoma el darrer i definitiu fonament de la moral. Per a l'home religiós, la raó humana és en última instància ressò de la raó personificada que és Déu. Déu no sols no és zelós de la nostra autonomia i de la nostra llibertat, sinó que tot volent-nos lliures ens garanteix la felicitat. Això és com una mena de "gràcia" moral.

En l'obra de Kant de 1793, *La religió dins el límits de la mera raó* (observeu el títol), a la tercera part titulada "El triomf del principi bo sobre el dolent i la fundació d'un regne de Déu sobre

la terra” diu que si cal fundar una comunitat ètica el poble mateix no en pot ésser legislador, perquè aquesta llei seria exterior i només obligaria jurídicament, però no èticament. Així doncs, hi ha d’haver quelcom diferent i superior al poble que faci de legislador per a aquesta moralitat interior. Però no pot aparèixer com un legislador coactiu, perquè la llei ètica no seria una virtut lliure, sinó un deure jurídic. I continua Kant: “Solament, pot ser pensat com a legislador suprem d’una comunitat ètica un ésser respecte del qual tots els veritables deures, i per tant, també els ètics, (és a dir els que surten del nostre interior i de la nostra llibertat) alhora han de poder ser representats com a manaments seus; i per això ha de ser un coneixedor de tots els cors, per tal de poder penetrar allò més íntim dels pensaments de cadascú i en conseqüència, com en tota comunitat, donar a cadascú allò que els seus actes mereixen. És justament aquest el concepte de Déu com a sobirà moral del món. Així doncs, una comunitat ètica només pot pensar-se com un poble sota manaments divins, és a dir, com un poble de Déu i, amb tota seguretat, amb lleis de virtut”² (és a dir, lleis de emanen de la profunda llibertat ètica de l’ésser humà).

Resumim: hi ha un itinerari, una necessitat de progrés, d’evolució, de desenvolupament de la moral cap a la religió. La moral, que expressa la raó autònoma de l’ésser humà, val per ella mateixa i, fins i tot, pot fundar la religió i d’això n’hauríem de parlar molt més. Però aquest itinerari té un retorn, ja que la religió expressa el darrer “sentit” de la moral i en aquest, n’és

2. KANT, *La religión dentro de los límites de la mera razón*. Alianza Editorial, Madrid, 1981, pàgs. 99-100.

la plenitud. Acabem dient que això no vol dir que Kant redueixi la religió a l'ètica. La religió és el lloc de l'esperança irreductible; com l'ètica és el lloc del deure, de l'autonomia i de la bona voluntat. Penso que Kant estaria d'acord amb l'afirmació que el progrés moral pren la direcció de l'autonomia, el deure i la bona voluntat esperançada.

Creure en Déu i en la resurrecció és estar en l'opció de la raó pràctica. I jo hi afegeixo: tindrà més sentit esdevenir bons o el que és el mateix, progressar moralment.

Acabo la conferència preguntant-vos, qüestionant-vos, donant-vos no una resposta, sinó una responsabilitat: oi que tots vosaltres sou persones tan ètiques que creieu que progressem èticament?

Gràcies.

Índex

1. Progrés moral i progrés científic	3
2. Etapes en el desenvolupament moral.....	7
3. Les diferents figures de l'estancament moral	9
4. La filosofia moral de Kant com a resposta	15

COL·LECCIÓ QUADERNS IREL

1. Manuel Lladonosa i Vall-llebrera

La sal de la Terra.

Estudiants cristians en la Universitat i la societat.

2. M. Carme Agustí i Barri

El Pessebre: Icona de la recerca humana.

Una resposta a la crisi religiosa actual.

3. Amadeu Bonet i Boldú

Vers un laïc cat col·laborador de Déu en la creació.

4. Manuel Lladonosa i Vall-llebrera

L'aposta de la fe.

5. Ramon Prat i Pons

Ser cristià avui. Una experiència.

6. Jesús García

Presó i reinserció. Realitat o utopia?

7. Agustí Borrell

Jesús de Natzaret. A la recerca d'una biografia.

8. Jordi Font

El fet religiós, vehicle de salut i vehicle de malaltia?

9. Francesc Gamissans, o.f.m.

Chesterton, la persona i el pensament.

10. Antonieta Mateus i Gorgues

Humanisme i religió.

11 i 12. Josep Martí Cristòfol

Lectura metafísica-teològica de la poesia d'en Màrius Torres.

13. Francesc Gamissans, o.f.m.

El papa Joan XXIII, paradigma de bondat i pau.

Institut Superior de Ciències Religioses de Lleida. IREL.

Canonge Brugulat, 22
Tel. i fax 973 28 15 38
25003 Lleida
www.irelleida.org
irel@telepolis.com

Amb la col·laboració de:

LA PAERIA

Ajuntament de Lleida